

17. YÜZYIL TÜRK HALK KÜLTÜRÜ VE KARACAOĞLANIN ŞİİR ÇEVRESİ

Prof. Dr. Abdülkadir Karahan

Dünya imparatorlukları arasında İstanbul'un fethinden başlayarak (1453) en az iki asra yakın bir süre "cihan haki-miyeti" fikrini oluşturup gerçekleştirmek azim ve iradesini güçlü mümessili olarak tanıdığımız Osmanlı imparatorluğunun bir çok müessesesi gibi kültür kuruluşları da kaynağını: Orta Asya'dan Anadolu'ya yönelirken Türklerin beraberlerinde getirebildikleri kültürel miras ile İslam dininin bu kültürle ahenkli bir biçimde uyuşmasından almıştır demek, hatalı olmayacaktır. Bu bakımdan 17. yüzyıl Türk Halk Kültürü deyimi ile ve daha çok eğer gerçekten Karacaoğlan sanıldığı gibi tabii aynı mahlası taşıyan diğer bölge Karacaoğlanlarından farklı olarak yaklaşık 1015 / 1606 - 1091 / 1680 yılları arasında yaşamışsa ve esas doğum yeri de Adana - Maraş, Gaziantep veya İçel (Mersin, Mut) bölgesi. Güney Anadolu ise amacımız: söz konusu ettiğimiz zaman zarfındaki Güneyin daha çok Türkmen Oymaklarının genel kültür görünümüne, ilkönce kısaca değinmekten ibarettir.

Esasen bildirimizin ağırlık noktasını bu husustan çok fazla Karacaoğlan'ın şiir çevresi, şiirlerinin, yaşadığı çevre ile ilgisi ve o çevreyi aksettirmesi teşkil edeceği cihetle, onun yaşadığı dönemin - pek okadar aydınlık olduğu da rahatça söylenemeyecek olan - halk kültürüne şöylece deyinip geçmekle yetinmek niyetindeyiz. Denebilir ki bir Türkmen evladı olan Karacaoğlan'ın oymağı hangisi olursa olsun, hemen hemen, yakın zamanlara kadar konar göçer aşiretlerin halk kültürü ne idi ise. onun çağında da pek farklı değildir. **Doğum**, bebeklik, çocukluk ilk gençlik, gençlik . olgunluk ve ihtiyarlık yaşlarında obalarda nasıl yaşanıyordu ise bu uzun süreler devam edip durmuştur. Nişanlanırken, evlenirken, aşiret aralarında kavgalar sürerken, hükümet kuvvetleriyle çekişirken veya mecburi göçe zorlanırken, baharın yaylaya çıkarken.

sonbaharda kente veya köye dönerken, nihayet hayata göz yumup cenaze törenleri yapılırken, az çok deği-şiklik ile hep aynı gelenek ve görenekler sürüp gitmiştir. Yaşama şartları, az veya çok değişmiş olsa bile, inançlar değişmemiş, veraset ve görenek yolu ile kazanılan ne varsa, ta-bii bir ölçüde devam etmiştir. Nesiller değişmiş, fakat halk kültürü öyle gözle görülecek bir şekil ve muhtevada farklılık göstermemiştir.

Arzu edenleri gerek gözlemlerdeki bazı yanlımalara, gerekse inceleme ve araştırmalardaki bazı İhmal ve noksanlara rağmen Türk Halk Kültürünün değişik safhaları, görünüşleri, günlük hayattaki nüfus ve tesirleri konularında yapılmış ve son 60 - 70 yıl zarfında yayınlanmış bu saftaki eserlerden yararlanmaları güç değildir. Bizim bir giriş niteliği ile söyleyebileceğimiz özetle şundan ibaret olabilir:

Karacaoğlan'ın yaşadığı üç çeyrek asrı dolduran zamanlarda onun ömrünün büyük kısmının ve özellikle çocukluk ve gençlik döneminin geçtiği Güney Anadolu'da oymaklarda, obalarda, aşiretlerde canlı, merkezi hükümet otoritesinin egeminiğine pek okadar bağlı gözükmeyen, bazı İslami kural ve uygulamalara karşı da öyle fazlaca kendilerini baskı altında hissederek serbestliklerini öylesine sımsıkı hudutlandırmayan bir kültürün telkin ettiği söylenebilecek hayat tarzı vardı. Kadın erkek arasında, şehirlerde olduğu ölçüde, kaç - göç yoktu. Çocuklar daha erginiik çağında iken obasının geçmiştten gelen geleneklerine bağlılıkla büyürdü. Koyun veya diğer küçük veya büyük baş hayvanların çobanlığını veya sığirtmaçhğı yapmak, obalar arasında, hatta bazan hükümet kuvvetleriyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda döğüşe hazır olmak gereken silah talimlerine alışmak, düğün ve derneklerde kültürlerinin ifadesini şekillendiren oyunları rahatça ve usulüne göre oynayabilmek, küçüklere şefkat, büyüklere hürmet hususlarında atalardan gelen geleneklere uygun davranmak erkeklerin işi idi. Genç kızların, gelinlerin, kadınların da kültürlerinin gerektirdiği görevleri vardı. Baharın yaylalara çıkılırken göç hazırlığının ilk bölümü onların işi idi. Ama yüklerin bağlanması, yollarda önden yürüyüp toplumu korumak erkeklerle düşerdi. Sütleri kadınlar sağar, yoğurdu, yağı v.s. 'yi onlar oluşturur, yemekleri oymaklarını geçmiştten gelen adları ve bi-

çimleriyle kadınlar pişirirdi. Ama çadırları kuranlar, sürüleri oet-latanlar, gerektiği zamanlarda obayı beklemek görevini yerine getirenler yığıttedi. Oymakların, obaların şairleri olurdu. Bunlar Karacaoğlan'da gördüğümüz gibi tabiatıyla onun kabiliyeti, ifade kudreti, duygu ve hayal gücü derecesinde olmamakla beraber oldukça serbest ezgiler söyleyebilir, sazlarında kendilerinin, oymaklarının, obalarının duygularını dile getirirlerdi. Kimse de bunları pek ayıplamazdı. Genç kızlar, gelinler erkeklerle, terbiye sınırları içinde, konuşmakta mahzur görmezlerdi. Bu da eski kültürlerinden gelen davranışlarını ve aşiretin şeref ve haysiyetine bağlılık kültürlerinin değişme kuralları arasında idi. Tabiat sevgisi, dağlara karşı duyulan sempati, akarsuların özlemi, kuş sesleri, ormanlardaki yeşil dünya, beklenen yağmur, güneşin sıcaklığı, ay m ve yıldızların ruhlarda uyandırdığı şairane duygu v.s. de Türk Halk Kültürünün parıltılarını sezme mümkündür.

Karacaoğlan'm şiir çevresinin hemen tamamıyla içinde doğup büyüdüğü yöreden gelen kültürden ve o kültürü günlük hayatlarında yaşayan insanların konuşma, davranış ve hareketlerinden kaynaklandığı şüphesiz olmakla beraber onun şiirlerinden edindiğimiz izlenimlerin ışığında kendisinin Adana, Maraş, Gaziantep (ki bu bölgedeki Ceyhan Suyu, Samanlı Irmağı, Mİsis Köprüsü, Ak Kale v.s. dahil) dışında bir çok Anadolu şehirlerinde (mesela muhtemelen Aydın, Şanlıurfa, Diyarbakır, Konya, Niğde, Ankara. Tokat, Erzurum v.b.), hatta Halep, Hama, Şam gibi Güney Anadolu'nun güneyindeki bazı o zamanlar Osmanlı ülkesi sınırları içindeki ünlü şehirlerde de bir süre kalmış olması da düşünülebileceğinden - ki bazı koşmaları bu görüşü bize telkin etmektedir - kendisinin kültür çevresinin bütün bu belirttiğimiz yerlerden esinlenmiş olması hatıra gelebilmektedir. Fakat o zamanlarda islam Dünyasının ve özellikle Osmanlı Ülkesinin, hatta birbirinden epeyce uzak-herhangibir bölgesinde büyükçe sayılabilecek kültür çevreleri ayrılığı mevcuttur demek doğru olmaz, inanç birliği, tarih birliği, asırlarca beraber yaşamının kazandırdığı kültür yakınlığı sebebiyle hele soy sopça Türk olan mahallelerin halkı arasında

yaşamada, davranışda. duygu ve düşüncede pek öyle kaydedilip aykırı kültürlerin rengini ve kokusunu vereen özellikler göze çarpar diyemeyiz.

Karacaoğlan'm elbette şiir çevresi evvela açıkça bilinmek gerekir ki Klasik Edebiyatımızın çevresinden farklı özellikler taşır. Bu sebeple o tabiata, hayata, insana, güzelliklere, günlük olaylara daha başka türlü bakmakta, onları daha başka îürfû manalandırmaktadır. Aynı 17. yüzyılda yaşamış bir Nef'i, bir Şeyhülislam Yahya, bir Naili, bir Nabi ile Karacaoğlan'm ve aynı dönemdeki Halk Şairlerimizin büyüklerinden olan Gevheri ve Aşık Ömer'in kültürel çevreleri arasında benzerlik kadar, benzemezlik te vardır. Heie Karacaoğlan. öteki iki büyük Saz Şairinden daha orijinal, daha az klasik şiirimizin ustalarının kullandığı teşbihler, mecazlar, yabancı kelime ve deyimler, edebi sanatlar etkisinde kalmıştır. Hatta Klasik Edebiyatla ilgisini aramak yerinde-olmaz bile diyebiliriz. Onun koşmalarında, semailerinde, türkülerinde, hiçbir zaman kasidelerin, gazellerin, musammetlerin ne havası mevcut, ne tekniği, ne de ruhu. Gerçi bazan sevgilinin bazı niteliklerinde (boy, bos. kaş, göz, dudak, bel gibi beden vasıflarında) Klasik Edebiyattan kaynaklandığı sezilebilen benzerlik olduğu inkar edilemez. Gerçi bazı aşk ve şevk sembolü olmuş isimler, kelimeler, mefhumlar (Leyla, Mecnun, gül, bülbül, Ab-i Kevser, Cennet-i ala, Hüma v.b.) her iki edebiyat dalında da yer alır. Ama Karacaoğlan'da bunlar adeta bir başka özellik kazanmış gibidir. Onun üslubu, ifadesi bunlara ayrı bir hüviyet.farkh bir karakter verir gibidir, denebilir. Hiç bir zaman onda bir îaklid. hatta açık bir etkilenme sezilmemektedir.

Şimdi Karacaoğlan'm şiirlerinde, kendinden Önce gelenleri pek öyle esaslı denebilecek şekilde borçlu olduğunu söylemekte güçlük çektiğimize de değinmeyi ihmal etmeden onun içinde yaşadığı çevreden aldığı ilhamları ve izlenimleri çok başarılı bir biçimde değerlendirdiğini, yani Halk Edebiyatının 16. yüzyıldan gelen oldukça şöhretli şairlerinden (Mesela Kul Mehmed, Köroğlu, Öksüz Dede, Geda Muslu v.b.) ve çağdaşı 17. yüzyılda şetişenlerden (Sözgelimi Kul Oğlu. Kayıkçı Kul Mustafa, Katibi, Aşık v.b.) açık şekilde etkilendiğini tesbit etmek kolay olmadığını böylece belirtip çevresi

hakkında bir kaç cümle ile konumuza bir ölçüde aydınlık getirmeyi gerekli buluyoruz.

Türkmenler, bilindiği üzere, kışın yaylalardan uzak kalıp oraların özlemini duyar. Genellikle bir köy veya kasabada oturarak baharı beklerler. Bu bakımdan güz ve kış Türkmenleri cazibeli mevsimler gibi görünmez. Ama ilkbahar bu kasvetli ve oldukça sıkıntılı ayların sona erdiği, tabiatın yeniden hayat bulduğu, ağaçların yeşerip yapraklandığı, çiçeklerin açtığı, çemenlerin yerden ışıkırdığı. obaların yaylalara çıkmağı hazırlandığı, genç Türkmen kız ve gelinlerinin süslenip puslenip hareket günlerini ipe çekmeye başladığı ve mevsim ilerleyince de ev eşyaları, çadırları, hayvan sürüleriyle oba halkının myola düştüğü zamandır, işte göçebe, gezgin bir toplumun evladı, tabiatın, hayatın, güzelliklerin usta ozanı, sevgiyi hürriyeti, yiğitliği, serazat yaşamağı bütün gönlü ve heyecanı ile hisseden Karacaoğlan: Böyle bir çevrenin sanatkarı, böyle bir aşiretin yaşama sevincinin müvessili, böyle gerçekçi, arzularını, duygularını, rahatça dile getirmek gücüne sahip ve Türkçe'yi emsalma kolayca tesadüf edilemeyen bir arılık ve etkinlikle kullanmayı başarabilen Türk Halkının bir şiir dehası olmak meziyet ve seçkinliği ile üç yüzyılı epeyce aşan zamandan beri koşmaları, semaları, türküleri İle ayaktadır.

Baharın, yazın çağıldayan suların, gürpınarların, açan goncaların, öten kuşların, özellikle genç ve güzel Türkmen kızları ile Türkmen gelinlerinin müstesna şairi olan Karacaoğlan, yaşamanın sevincini damarlarında duyan, allı morlu giysiler içinde peri kızlarını imrendirecek kadar çekici olan nazlı dilberleri rahatça seslenen, arzuladığı serbestlikle duygularını dile getirmekten çekinmeyen, fakat daima sempatik, daima samimi, daima sade, duru ile konuşmasını bilen ve etkileyici uslubiyle her zaman sevilyen tam anlamıyla eşsiz bir halk sanatçısıdır. Söz ustasıdır. Onda tabiat sevgisi adeta insan güzelliğini tamamlayan bir dekor gibidir de denebilir.

Güney Anadolu'nun havası, dağı, taşı, ağacı, suyu, çiçeği ve Özellikle gönül çelen, hurileri kışkandıracak kadar güzel olan kızları ve gelinlerine o hem hayrandır, hem de

sanki onları biraz kıskanır gibidir.

Bu gibi güzellikleri şakiyan onlarca koşmalarından sadece-yeni gelin olmuş bir Türkmen güzeline seslenen-bir tanesini buraya almak, bize onun duyarlılığı, dile hakimiyeti, rahat ifadesi, etkileyici üslubu, güzellerde aradığı nitelikleri ve kendisinin garipliği hakkında ioldukça kuvvetli bir fikir edinmemize yardımcı olabilir. İşte koşma:

Ala gözlerini sevdiğim dilber Şu
gelip geçtiğin yerler öğünsün Kadir
Meviarı seni övmüş yaratmış
Kısmeti olduğun kullar öğünsün

Huri melek var mı senin soyunda
Ah u zarım kaldı uzun boyunda
Kadir gecesinde bayram ayında
Üstüne gölg'olan dallar öğünsün

Huri kızlar sürnelemiş gözünü Hin
aşiretin çeksin nazını Kaldır
perçemini görem yüzünü Yüzüne
dökülen teller öğünsün

Karacaoğlan der ki garibim garip
Garibin halinden ne bilsin tabib
Akşamdan soyunup koynuna girip
Boynuna dolanan kollan öğünsün

Karacaoğlan'ın çevresinde, öyle samlabilir ki, gurbete düşenler az olmamıştır. O dönemin tarihini bilenler Anadolu'da bir çok huzursuzlukların, isyanların, ekonomik bazı sıkıntıların, devletin güven ve sükunu sağlamak maksadiyle aldığı bazı zorunlu göç tedbirlerinin sonucu olarak Güney Doğu Anadolu'da gurbete çıkanların kabarık bir yekuna vardığını unutmazlar, işte kesin sebebi meçhulüz olan Karacaoğlan'ın gurbet duygusunu, ilinden uzaklaşmasına niyet ederken sevgilisinin melal ve meraretle dolu durumunu, unutulmamak arzusunu, uzaklara vardığımdan kendisinden haber beklenmesini hüznünlü bir dille ifadelendiren ayrı bir koşması:

Ala gözlüm ben bu ilden gidersem
Zülfü perişanım kal melil melil
Kerem et aklından çıkarma beni
Ağla gözyaşını sil melil melil -

Yiğit ey sevdiğim sen seni gözet
Karayı bağla da beyazı çöz at
Doldur ver badeyi bir daha uzat
Ayrılık şerbetin ver melil melil

Elvan çiçeklerden sokma başına
Kudret kalemini çekme kaşına Beni
unutursan doyma yaşına Gez benim
aşkımla yar melil melil

Karacaoğlan der ki ölüp ölünce
Ben de güzel sevdim kendi halimce
Varıp gurbet ile vasil olunca
Dostlardan haberim al meil meil

Karacaoğlan'ın yazılı edebiyattan pek esinlendiği hisso-
lunmamaktadır. Onun şiir çevresi kitaplardan güç alanlardan,
aydın dediğimiz yeterince eğitim ve öğretim görmüşlerden
başkadır, demek yanlış olmayacaktır. Ona ilham veren kendi
çevresinin güzelleri, tabiatı, obasının günlük hayatıdır. O,
esmer tenli, uzun boylu, altın kemerli, göğüslerinin üzeri
düğmelerle süslü, saç bağları topuklarına kadar inen yayla
kızlarını, gencecik türkmen gelinlerini sazında ve sözünde
canlandırırken, bunlar, kendi çevresinin insanları idi. Ve
gönlüne şiirin heyecan ve duyarlılığını onlar nakşediyordu. Bu
güzellerin, bazı ezgilerinde daha başka nitelikleri de vardır.
Mesela: inci dişli, çifte benli, lüle lüle saçlı, ela gözlü, kara
kaşlı, nazlı yürüyüşü, bülbül sesli, güvercin topukludurlar. Elleri
kınalıdır. Edalı, konuşkan ve şakraktırılar da. Şüphesiz Ka-
racaoğlan'ı, yüzyıllar üzerinden aşarak bize sevdiren sadece
onun güzellemelerindeki vasıflar değildir. Onun canlı edası,
samimiyeti, hassasiyeti ve dilimizi olağanüstü bir saffetle kulla-
narak hayranlık veren bir iç ahengidir de.

Karacaoğlan'ın şiirlerinde en çok seyerek bahsettiği ta-
biat güzelliklerinin başında dağların geldiğini de hatırlamalıyız.
Ama bu sevgi ve ilgi sadece onları temaşa zevkinden ibaret
değildir. Belki yaşadığı yörede kadr ve kıymetinin bilinmeme-
sinden duyduğu hüzün ve doğduğu, ilk gençliğinin acı tatlı
hatıraları koynunda uyuyan Toroslann ötesine geçerken bir
veda mesajı da bu mısralara işlenmiştir:

Dağlar geçit verin konup geçeyim
Bir dah(a) bu illere gelmeyesiyeye
Bağırma hançerin salan illeri Bir
daha dönüp te görmeyesiyeye

Büyük halk şairimizin, şiir dünyasında geniş yeri ve değeri olan tabiat unsurları yaylaların önemi büyüktür. Ama onun istediği yayla bir dörtlüğünde şöylece anlatılır;

Bir yayala isterim ili göçmedik
Lalesi sümbülü gülü geçmedik
Bir güze! isterim eller değmemiş
Koldan koldan kola sarılmışı neyleyim

O bazan da, dağlara adeta yalvarır; çünkü az yukarıda geçen şöyle bir dileği mevcut:

Dağlar geçit verin konup geçeyim

O, hemen bütün tabiat güzelliklerine aşıktır. Ama bütün bu sevgiler, hayranlıklar, değerlendirmeler arasında unutmadığı bir husus vardır:

Sevgilisi, bunlar bir de olabilir; bir çok ta. Aslında gerçekte onun terennümlerinde söz konusu olan sevgililerin hepsi tanıdıkları, gördükleri midir? Yoksa geniş muhayyalesinde canlandırdıkları sevgililerin hakikatte var kabul edip onlara öyle mi seslenmiştir. Kesin bir şey söylenebileceğini sanmıyorum bazan da öyle nefis benzetmelerle tabiatın yararlanır ki, insanın, hayranlık duymaması güç. Mesela yağmur ve gül kelime kavramlarından yararlanarak oluşturduğu şu beyitin güzelliğine söz bulunamaz:

Al yanaklar dumur dumur terlemiş
Yağmur gül dalına yağdığı gibi

Dikkat edilirse Karacaoğlan'da tabiat unsurları da en çok sevgiliyi tasvir de benzetmeler için kullanılmış hissini veriyor denbilir. Onun hemen her koşması, türküsü, semaisinin ağırlık merkezinde bir güzel, bir sevgili oturmaktadır. Çeşitli benzetmeler, bol bol kullanılan tabiat unsurları (ay, güneş, yaylanın, Türkmen oymaklarının, içinde yaşadığı toplumun genç kızlarını, körpe gelinlerini daha çekici, daha sevimli, daha hayranlık uyandırıcı göstermek içindir demek hatalı olmayacaktır.

Türk Üniversitelerinin hiç birinde "Mukayeseli Edebiyat Dersleri" mevcut değilken haftada iki saat bu disiplini yerleşti-

rip okutan ve aynı müesseseye "Halk Edebiyeti" nı bir edebiyat dalı niteliğiyle benimseten bir hoca olarak: Karacaoğlan'ın, Türk Edebiyatının Saz Şairleri arasında bir yıldız gibi parlaklığını korumasını bilen seçkin, ayrıcalıklı bir sanatkar olduğunu vurgulamalıyım. Klasik Edebiyatımızda Fuzuli, Tasavvufta Yunus Emre gibi Türk Halk Şiirinde de Karacaoğlan milletimizin söz sanatındaki gizli gücünün bir sembolüdür. Onun çeşitli yönlerden daha etraflı inceleme ve araştırmalar konusu olarak ele alınması ve şiir dünyasının daha yakından tanınması hususunda çaba harcanmasını temenni ederiz.